

SVETI JUSTIN, FILOZOF I MUČENIK, PREMA HRVATSKOJ ZNANSTVENOSTRUČNOJ LITERATURI*

Ivan BOGATI,
II. god. FTS-a

Uvod

Progon kršćana svevremenski je čin čija aktualizacija ne jenjava do današnjih dana, te on vjerojatno nikada ne će ni prestati. Naviještanje evanđelja uvijek će biti u znaku križa. "Križ jest i ostaje znak 'Sina Čovječjega' jer istina i ljubav u borbi protiv nasilja i laži nemaju drugog oružja osim svjedočanstva trpljenja."¹ No oružje koje nam je također ponuđeno jest zdrav razum. Petar poziva Isusove učenike: "Naprotiv, Gospodin - Krist neka vam bude svet, u srcima vašim, te budite uvijek spremni na odgovor svakomu koji od vas zatraži obrazloženje nade koja je u vama, ali blago i s poštovanjem..." (1 Pt 3, 15-16a). Upravo to obrazloženje pružaju nam apologeti u vremenu prve Crkve. Znati nešto obrazložiti pretpostavlja da nešto razumijemo, a spomenuti apologeti, kršćanski filozofi ulagali su svoje napore u filozofsko obrazloženje svoje vjere. Mnogo toga carevi, filozofi i praznovjerna svjetina Rimskog Carstva nisu razumjeli. Istina, kršćanstvo je unijelo mnoge elemente čija simbolika nije bila lako razumljiva, no strah, lijenost ili okorjelost srca učinilo ih je sporim u prihvaćanju istine. To je dovelo do nerazumnog ponašanja i zlobnih kleveta na račun kršćana čija se krv neutemeljeno i bezrazložno prolijevala. To da kršćanstvo nije nekakva "slijepa" vjera koja na svaki spomen razuma protestira iz svega glasa i da se kršćane nepravedno optužuje, potvrdio je i obrazložio u svojim djelima sv. Justin, mučenik i filozof prvih kršćanskih vremena.

Znanstvenostručna literatura hrvatskih auktora pomoći će nam upoznati i prikazati život velikana apologetike. Auktori naima ne stavljaju naglasak na kronološki prikaz života sv. Justina, već ravnomjerno pružaju uvid u njegov život, djela i nauk. Ističu važnost filozofske formacije koja mu je pružila dublje razumijevanje kršćanskih istina te omogućila da se vlastitim filozofskim "pla-

* Ovaj rad je izrađen kao proseminarski rad pod vodstvom doc. dr. sc. Andree Filić ak. god. 2015./2016.

¹ Joseph RATZINGER/BENEDIKT XVI., *Isus iz Nazareta*, II, Split, 2011., 55.

Ivan BOGATI: *Sveti Justin, filozof i mučenik, prema hrvatskoj znanstvenostručnoj literaturi*

štem" vrlo odvažno bori protiv različitih krivovjercara i napadača kršćanske vjere i puka.

Ovaj rad podijeljen je u tri poglavlja. Prvo nam daje sažet kronološki prikaz života stavljajući naglasak na sudbonosni moment Justinova obraćenja. Drugo nam predstavlja stil i opseg njegova autentičnog, ali progovara i o neautentičnom literarnom stvaralaštvu. Također podrobnije obrazlaže u dva podpoglavlja razlog nastanka njegovih triju najvažnijih djela. Treće, ono najvažnije, dotiče se važnih teoloških pojmova i tema koje sv. Justin tumači u svojim apologijama, a koja nam svjedoče o već visokom stupnju razvoja misli i nauka prve kršćanske zajednice.

1. Kratki prikaz života sv. Justina

Sv. Justin je najvažniji, ako ne i najstariji predstavnik kršćanske apologetske literature. Većinu informacija koje doznajemo o njegovu životu iščitavamo iz njegovih spisa. Važan doprinos u rekonstruiranju i potvrdi nekih činjenica daju nam Tacijan, učenik samog Justina, Euzebije Cezarejski i Epifanije Salaminski. Dovodeći u korelaciju sačuvano službeno izvješće o njegovoj smrti (*Martyrium S. Iustini et sociorum*) i povijesnu kronologiju rimskih careva, približna kronologija njegova života mogla bi se rekonstruirati na sljedeći način: Rodio se između 100. i 110. g.. Njegova obitelj, pogansko-grčkog podrijetla, nakon Židovskoga rata koji je završio 70. g. rušenjem Jeruzalema, naselila se kao dio kolona u Flaviji Neapolis (današnji Nablus) u Palestini. Odgojen je u kulturi svojega vremena, a potraga za istinom odvela je mladog Justina u razne filozofske škole. U *Razgovoru s Trifunom* opisuje svoju filozofsku odiseju u traženju Boga. Najprije je pristupio jednom stoiku, pa peripatetiku, da bi, razočaran, svoja očekivanja usmjerio prema pitagorejcu te, naposljetku, platonovcima. Na prvu se oduševio i stekao ugled djelujući kao filozof u Ateni. No brzo je splasnulo njegovo oduševljenje, štoviše, razočarao se. Želja za spoznajom istine nije nestala. Znao je da se čovjek kao racionalno biće može uzdizati umom prema istini i da mu to omogućava u nekoj mjeri participacija na božanskom Logosu. Međutim, zašto čovjek samo djelomično spoznaje istinu, pitanje je na koje nije imao odgovora. Na jednom samotnom mjestu blizu mora, slučajno ili ne, susreo je jednog starca koji će promijeniti tijek njegova života. Ako je vjerovati Euzebiju Cezarejskom i njegovim izvorima, spomenuti događaj zbio se u Efezu oko 130. g. Nepoznati starac, ulazeći u raspravu s Justinom o vrijednosti i mogućnosti filozofije, ukazao mu je na nedostatnost filozofije, upućujući ga istodobno da pravu istinu pronade iščitavajući proroke koji govore o Bogu i navještaju dolazak njegova Sina Isusa Krista koji se

zbio i koji je opisan u evanđeljima. Zdušno je prihvatio spomenuti savjet koji mu je razriješio mukotrpano traženje istine. Naposljetku, obratio se na kršćanstvo. Ovaj čin nije ga vodio prema prijeziru filozofije, nego, naprotiv, prihvatio je kršćanstvo kao pravu filozofiju, te se svim marom dao na proučavanje iste jer mu je ona jedina kadra ponuditi cjelovitu i nepogrješivu istinu o Bogu i čovjeku. Njegova nakana u proučavanju nije bila površna. Nije više pridavao pažnju senzacionalnosti i umijeću argumentiranja, u čemu su se nadmetali njegovi suvremenici. Interesi prema samom kršćanstvu bili su potpuno drugačiji, oni su zahvaćali u najdublje pore njegova bića. Filozofska formacija poslužila mu je kao dobra podloga za razumijevanje kršćanskih istina, a spoj filozofije i vjere potom će mu pomoći za kvalitetnije suočavanje s različitim filozofskim i heretičnim pravcima. Uz nešto dulji boravak u Efezu, u filozofskom plaštu putovao je po svijetu. Došao je u Rim oko 140. g. za vrijeme cara Antonina Pija. Na Via Triburtina otvorio je školu u kojoj je besplatno upućivao učenike u kršćanski nauk. U Rimu je vodio javnu raspravu s ciničkim filozofom Krescentom, koji ga je nakon toga prijavio carskim vlastima tražeći primjerenu osudu, što se i obistinilo. Osim apologija protiv pogana i židovstva, borio se i protiv marcionovaca i gnostika. Iz već spomenutog Rimskog martirologija, *Martyrium S. Iustini et sociorum*, doznajemo da je u Rimu oko 165. g., za vrijeme cara Marka Aurelija, sa svojih šest drugova umro mučeničkom smrću. Osudu je potpisao rimski prefekt Junije Rustik²

2. Iz Justinova pera

Justinovo obraćenje prožimalo je sve dimenzije njegova života. Gorljivost u naviještanju, javne rasprave i vođenje škole samo su jedan od pokazatelja svestranog i krjeposnog života sv. Justina, a koji mu nije oduzeo vremena da bude i spisateljski plodonosan. Od njegova bogatog književnog opusa, koji nam pruža uvid u njegovu osobnost i glavne odrednice misli, sačuvana su samo tri autentična djela: *Prva* i *Druga apologija* te *Razgovor s Trifunom*. Njegovi spisi zbog čestih digresija, neartikuliranih misli i govorničkih pogrješaka nemaju neku izrazitu književnu vrijednost, ali su s teološkog aspekta od goleme važnosti.³ On je

² O životu, aktivnosti i mentalitetu vremena sv. Justina usporedi i vidi više u: Ivan BODROŽIĆ, Uvod u razgovor s Trifunom, u: JUSTIN, *Razgovor s Trifunom*, Split, 2011., 11; Ivan BODROŽIĆ, Justin, filozof i mučenik, 6; Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Povijest kršćanske literature*, I, Zagreb, 1967., 270-272; Ivan BODROŽIĆ, Uvod u Justinove apologije, u: JUSTIN, *Apologije*, Split, 2012., 13; Juraj PAVIĆ - Tomislav Zdenko TENŠEK, *Patrologija*, Zagreb, 1993., 68.

³ Usp. Ivan BODROŽIĆ, Justin, u: www.patrologija.com (12. V. 2016.)

Ivan BOGATI: *Sveti Justin, filozof i mučenik, prema hrvatskoj znanstvenostručnoj literaturi*

prvi poznati kršćanski auktor koji se na osobit način u vlastitim spisima dotakao odnosa vjere i razuma ukazujući na njihovu međusobnu upućenost. Rabio je filozofsku terminologiju u tumačenju kršćanskog otajstva što je urodilo neprocjenjivim i višestrukim plodom.⁴ Justin nam također, više nego drugi apologeti, u spisima pruža uvid u organizaciju i život prve kršćanske zajednice.

2.1. Apologije

Justin je napisao dvije apologije upravljene rimskim vlastima, jednu dužu od 68 glava, upravljenu caru Antoninu Piju i njegovim sinovima te drugu kraću, u 15 glava, upravljenu senatu i rimskom narodu.⁵ Prema mišljenju E. Schwartza obje apologije sačinjavaju jedno djelo, točnije druga bi bila samo konkluzija prve.⁶ Nastale su za vrijeme Justinovog boravka u Rimu, što znači između 138. i 161. g. Kršćane se u rimskom društvu ocrnjivalo i ozloglašavalo kao najveće kriminalce, uskraćivana su im građanska prava, lažno su ih optuživali za bezboštvo, nećudoredan život i nepoštivanje carske religije, zbog čega su bili kažnjavani najokrutnijom kaznom – smrću. Optužbe su se temeljile na klevetama i antikršćanskim mišljenjima uvriježenima u poganskom društvu. Upravo takav stav rimskih vlasti motivirao je Justina da obazrivo ali i uvjerljivo, pišući apologije, pozove careve i javnost na zdravorazumsku prosudbu činjenica, obrazlažući u novom svjetlu osnovne kršćanske misterije.⁷ Osim toga, Justin će posvjedočiti kako su kršćani od razvratna načina života prešli u krjepostan, što ih nuka da, živeći u skladu s Kristovim zapovijedima, plaćaju poreze i da budu lojalni zakonitim vlastima, izgrađujući na taj način zdrave temelje društva.

2.2. Razgovor s Trifunom

Najstarija antižidovska apologija i najopsežnije Justinovo djelo je *Razgovor s Trifunom*. Dijalog, kako neki auktori prevode⁸, napisan je oko 160. g., svakako nakon *Prve apologije*, na koju aludira u 120. poglavlju. Radi se o naknadnom zapisu dvodnevne rasprave koju je Justin vodio s učenim Židovom Trifunom, palestinskim izbjeglicom, za kojega neki misle da je rabin Tarfon, spomenut u

⁴ Usp. Ivan BODROŽIĆ, *Justin, filozof i mučenik*, 5.

⁵ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Povijest kršćanske literature*, 270.

⁶ Usp. *Isto*.

⁷ Usp. Ivan BODROŽIĆ, *Uvod u Justinove apologije*, 13.

⁸ Prema navedenoj literaturi prijevod *Dijalog* upotrebljava isključivo Ivan Bodrožić u svim bibliografskim referencama, dok ostali auktori rabe prijevod *Razgovor*.

Mišni.⁹ Čini se da se taj dijalog, ukoliko je riječ o stvarnom dijalogu, a ne samo o književnoj vrsti, zbio u Efezu, na temelju svjedočanstva Euzebija Cezarejskog.¹⁰ Tekst je dobro sačuvan, osim što nedostaje jedan dio uvoda, te postoji oveća praznina u 74. poglavlju.¹¹ U *Apologijama* Justin je bio u polemici s poganimima, dok ovdje ulazi u raspravu s Židovima. Obrana protiv Židova iziskivala je još veći napor nego protiv pogana, jer kršćanstvo ovdje nije moglo negirati židovstvo.¹² Premda *Dijalog* započinje upitom o filozofiji, s vremenom prelazi na razgovor o židovskom Pismu, Zakonu, vjeri i običajima koji su bili žarišne točke sukoba i odbojnosti Židova prema kršćanima. Justin je na sustavan način pokušao obrazložiti Trifunu pravo na korištenje starozavjetne literature. Zatim mu je ukazao na veliki propust od strane Židova u tumačenju Starog zavjeta, ne uočavajući njegovu bitnu usmjerenost prema Kristu, iz čega vrlo jasno možemo potvrditi Isusovo božansko i mesijansko poslanje.¹³ Ovaj spis se ne obraća jednoj kategoriji naslovnika, nego svima koji traže istinu. Njima Justin želi prenijeti da istina nije u grčkoj filozofiji, nego u Svetom pismu, ali da ispravno tumačenje Pismu daju kršćani a ne Židovi.¹⁴

3. Nauk

Ulazeći u Justinovu teologiju, treba imati u vidu da ne posjedujemo cjelovito auktorovo izlaganje kršćanske vjere. Sam Justin spominje da je napisao jedno djelo protiv svih hereza, ali niti od njega, kao ni od drugih spisa koji su u pravom smislu teološki, nije nam ništa sačuvano.¹⁵ Tek na temelju fragmenata, koje povezujemo u smislenu cjelinu, možemo uočiti kako Justin pod utjecajem platonizma na izvrstan način uspostavlja most između kršćanstva i poganske filozofije pomoću nauka o Logosu. Prema njemu, veliki proroci i filozofi poput Mojsija, Heraklita i Sokrata posjedovali su izvanredno veliku sposobnost spoznaje, ali njihov razum, koji sadrži isključivo djelić Logosa, nije bio kadar spoznati apsolutnu istinu. Tek u Isusu Kristu božanski Logos biva utjelovljen u svoj punini, a njegova objava pruža nam potpunu i sigurnu istinu. S ciljem da dokaže kako je kršćanstvo jedina zdrava filozofija, počeo je kršćansku istinu opširno iznositi i tumačiti prvenstveno pozivajući se na razum.¹⁶

⁹ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Povijest kršćanske literature*, 271.

¹⁰ Usp. Ivan BODROŽIĆ, *Uvod u razgovor s Trifunom*, 9.

¹¹ *Isto*.

¹² Usp. Juraj PAVIĆ - Tomislav Zdenko TENŠEK, *Patrologija*, 69.

¹³ Usp. Ivan BODROŽIĆ, *Uvod u razgovor s Trifunom*, 13.

¹⁴ Usp. Ivan BODROŽIĆ, *Justin*

¹⁵ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Povijest kršćanske literature*, 272.

¹⁶ Usp. Ivan BODROŽIĆ, *Justin*

Ivan BOGATI: *Sveti Justin, filozof i mučenik, prema hrvatskoj znanstvenostručnoj literaturi*

3.1. Teološke teme

Jedna od ključnih tema za Justina je spoznaja i poimanje Boga. Osim što mu je monoteizam neupitan iz Pisma, Justin nam dokazuje da na temelju zdravog razuma Bog može biti samo jedan, bez početka, neizreciv, nevidljiv i bez imena.¹⁷ Ipak, ime koje mu najbolje pristaje jest Otac. On je Stvoritelj ljudi i cijeloga svemira. Toliko je transcendentan da boravi samo iznad svih nebesa, i ne može se pojaviti na zemlji, čime se niječe panteizam i supstancijalna sveprisutnost Boga u svijetu.¹⁸ On nema nikakve posredne veze sa svijetom, nego tu vezu održava preko Logosa. Logos je prije početka bio jedno s Bogom, ali je prije stvaranja svijeta proizašao od Boga te svijet je po Logosu stvoren.¹⁹ Justin nije jasno definirao vječnost Logosa kao drugog od Oca, no treba imati u vidu da nije imao za cilj subordinirati Logosa u odnosu na Oca, nego sačuvati monoteizam.²⁰ Istražujući Pisma, Justin nam dokazuje osim o Stvoritelju svega govore i o jednom drugom Bogu, koji se ne razlikuje od Oca samo imenom, nego i brojem. Premda je nagoviješten mnogim imenima, on je u biti Bog koji izvršava volju Stvoritelja svega, što je očito već iz starozavjetnih teofanija, a u punini se očitovalo u Kristovu poslanju koje se ispunjava nakon utjelovljenja.²¹ Pozivajući se na povijesna svjedočanstva, potvrđena apostolskim svjedočenjem i spisima, Justin pokazuje kako je Krist bio rođen bez tjelesnoga sjedinjenja, raspet pod Poncijem Pilatom, umro, uskrsnuo i uzašao na nebesa. Zbog toga tvrdi: "Upravo jer je Bog i Krist, Isus je dostojan svakoga štovanja kojim se časti jedino Boga."²² Justin Božje otajstvo, iako ispovijeda jednog Boga, izlaže kao otajstvo Trojice, pri čemu je Duh Sveti na trećemu mjestu. Teologija o Duhu Svetomu nije mu izrazito razvijena, ali ipak vidimo da ga razlikuje od Oca i Sina, kao što ga razlikuje i od drugih duhova, kao što su anđeli, čime potvrđuje njegovo osobno postojanje. Najčešće ga naziva proročkim Duhom, obrazlažući njegovu ulogu kao nadahnitelja starozavjetnih proroka.²³

¹⁷ Ivan BODROŽIĆ, Uvod u Justinove apologije, 13.

¹⁸ Usp. Ivan BODROŽIĆ, Justin

¹⁹ *Isto.*

²⁰ Juraj PAVIĆ - Tomislav Zdenko TENŠEK, *Patrologija*, 71.

²¹ Usp. Ivan BODROŽIĆ, Uvod u razgovor s Trifunom, 14.

²² *Isto.*

²³ Usp. Ivan BODROŽIĆ, Uvod u Justinove apologije, 14.

Uz pojam objave, Justin vrlo jezgrovito i pomalo zadivljujuće raspravlja o soteriološkim pitanjima, na temelju čega se na poseban način ističe jasna eshatološka svijest prve kršćanske zajednice. Za našeg apologeta Krist je Bog i Mesija koji je prolio krv za spasenje svih ljudi, čime je ostvario novi savez, a svi ljudi pozvani su imati udjela u njemu. Na temelju Isusova uskrsnuća kršćani čvrsto vjeruju u vječni život. Uskrsnuće od mrtvih univerzalna je povlastica svakog pojedinca koji srcem i ustima ispovijeda vjeru u obećanog Mesiju. Univerzalizam se sastoji i u tome što se spasenje tiče cijeloga čovjeka, i duše i tijela.²⁴ U maloazijskom ambijentu, osim navještaja o Kristu, prihvatio je i milenarističke ideje, koje na fundamentalan način tumače Otkrivenje apostola Ivana, a koji je u tim krajevima koncem prvog stoljeća naviještao evanđelje.²⁵ Prema milenaristima, na kraju svijeta najprije će se dogoditi drugi Kristov dolazak, nakon čega slijedi tisućgodišnje kraljevstvo svetih u Jeruzalemu. Na koncu tisućgodišnjeg kraljevstva slijedi uskrsnuće zlih i opći sud. Sve duše idu po smrti u podzemni svijet, gdje čekaju uskrsnuće, osim mučenika koji izravno idu u nebo. Ali i u podzemnom svijetu duše dobrih su odvojene od zlih. Dobre duše se raduju iščekujući vječno spasenje, dok se zle žaloste zbog nadolazeće osude i kazne.²⁶

Iz eshatološkoga Kristova djela izvire, za Justina, jasna sakramentalna poruka. Krist je uspostavio kupelj krštenja, i ovaj obred pranja vodom s trojstvenom formulom kršćani su zvali prosvjetljenje.²⁷ Svi koji se peru u toj kupelji, preporodili su se jer su oprani Kristovom krvlju. Kao takvi dostojni su Božjeg života koji se daruje u euharistijskoj hrani.²⁸ Kruh i vino, snagom euharistijske molitve koja sadrži Kristove riječi s posljednje večere, postaju Tijelo i Krv utjelovljenog Isusa. Uz realnu Kristovu prisutnost, Justin uvodi pojam duhovne žrtve, koja je na izvrstan način, u vidu poimanja Logosa, grčkim filozofima bila shvatljivim i dostojnim oblikom štovanja Boga.²⁹ Ovaj pojam duhovne žrtve koristi se i danas u Rimskom kanonu.

Justin je prvi kršćanski auktor koji uz pavlovsku paralelu Krist – Adam pridodaje paralelizam Marija – Eva. Kao što je djeвица Eva na nagovor zmije “začela” neposluh, Djeвица Marija začela je Spasitelja svega svijeta slobodnim pri-

²⁴ Usp. Ivan BODROŽIĆ, Uvod u razgovor s Trifunom, 16.

²⁵ Usp. Ivan BODROŽIĆ, Justin, filozof i mučenik, 6.

²⁶ Usp. Ivan BODROŽIĆ, Justin

²⁷ *Isto.*

²⁸ usp. Ivan BODROŽIĆ, Uvod u razgovor s Trifunom, 16.

²⁹ usp. Ivan BODROŽIĆ, Justin

Ivan BOGATI: *Sveti Justin, filozof i mučenik, prema hrvatskoj znanstvenostručnoj literaturi*

stankom na navještaj anđela Gabrijele.³⁰ Osim što produbljuje marijansku duhovnost, jedan je od prvih kršćanskih auktora koji potvrđuje i obrazlaže vjeru u anđele .

Zaključak

Justinovo obraćenje i dosljedan kršćanski život veliko je blago Crkve prvih stoljeća. Činjenica da je Justin u isto vrijeme bio filozof i apologet kršćanstva vrlo je dragocjena s obzirom na poganske intelektualce koji su s prijezirom gledali na kršćanstvo kao religiju nižih slojeva, a ujedno su i kršćani, imajući pred očima bahatost istih, zazirali od filozofije kojom su se ovi koristili. Kao mučenik postao je uzor kršćanima, a kao filozof pokazao je da kršćanska vjera ne bježi od zdravog zajedništva s filozofijom. Raznovrsne teološke teme kojih se dotakao u svojim spisima, utrle su put razvoju nauka Crkve, pomažući u isto vrijeme kršćanstvu pri sučeljavanju s kulturom svojega vremena.

Iako nam auktori hrvatske znanstvenostručne literature pružaju samo općenite informacije o svim konstitutivnim dijelovima Justinove osobnosti i djelatnosti, ne stavljaajući pritom naglasak na život samog mučenika, možemo jasno prepoznati glavne crte neustrašivog borca za pravdu i istinu koji se ni pod cijenu smrtne kazne nije libio zauzeti i obraniti nedužnog čovjeka – kršćanina.

³⁰ *Isto.*